

Piotr Kawa

PTAKI LĘGOWE ŁĄK OKOLIC RZESZOWA

Wstęp

W okolicach Rzeszowa przeważają obszary rolnicze. W tym środowisku, oprócz terenów wodno-błotnych, zachodzą najszybciej niekorzystne zmiany w awifaunie (Tomiałojć 1997). Województwo rzeszowskie nie doczekało się jeszcze kompleksowej waloryzacji ornitologicznej, a ujęte zostało jedynie w ogólnokrajowych i regionalnych opracowaniach (Tomiałojć 1990, Walasz, Mielczarek 1992).

Celem pracy jest charakterystyka ugrupowań ptaków zamieszkujących łąki i pola w okolicach Rzeszowa.

Opis terenu i metodyka

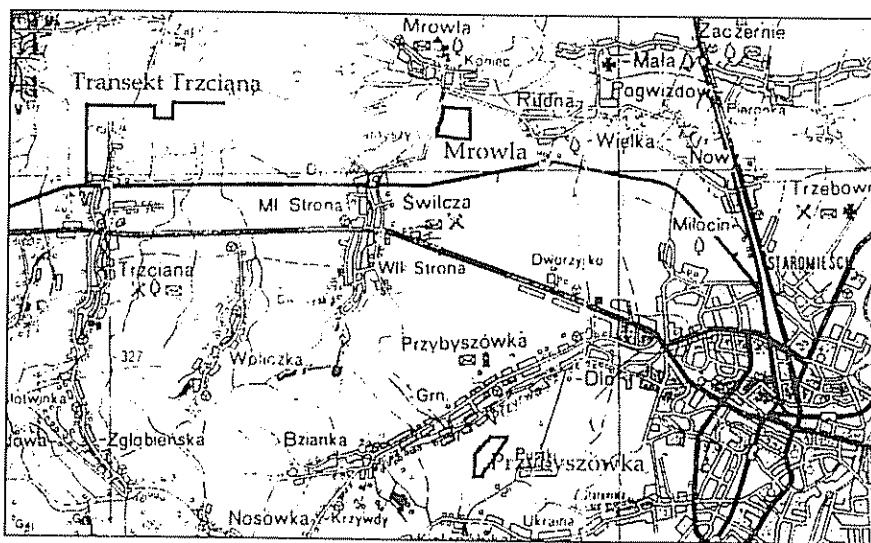
Badania prowadzono na łąkach w Trzcianie i Mrowli, w dorzeczu rzeki Mrowli (Pradolina Podkarpacka) † w Przybyszówce dolinie Przyrwy (Pogórze Rzeszowskie).

Powierzchnia *Przybyszówka* (25 ha). Jest to rozgałęziająca się dolina otoczona wzniesieniami leżąca około 0,5 km od zwartej zabudowy. Dominowały łąki kośne z dużym udziałem wiązówki błotnej i turzycy, poza tym znajdowały się tu dwa małe trzcinowiska o łącznej powierzchni około 1,5 ha. Łąki użytkowane były rolniczo na około 70-80% powierzchni. W ich otoczeniu uprawiane były zboża i rośliny okopowe (ziemniaki, kukurydza). Brak drzew, a tylko z rzadka rosły krzewy, głównie tarnina. Powierzchnia *Mrowla* (22 ha). Był to najbardziej wilgotny fragment łąk pomiędzy Rudną Wielką, Mrowlą, Świlczą i Kamyszynem. Powierzchnię przecinał kanał melioracyjny. Z roślin dominowały tu: turzyce i trawy,

oset, wiązówka błotna, pokrzywy i trzcina. Łąki porastały grupy krzewów, głównie czarnego bzu oraz kępa olszyny. Użytkowane były rolniczo na około 2% powierzchni. W ich otoczeniu przeważały łąki kośne i zarastające nieużytki, a ponadto znajdowało się kilka szpalerów z topolami. Odległość od najbliższych zabudowań wynosiła około 500 m, a powierzchnia przylegała do drogi: Świlcza–Mrowla.

Powierzchnia *Trzciana* – transekt długości 4,5 km i szerokości 200 m o łącznej powierzchni 90 ha. Został wytyczony pod kątem penetracji najciekaszyc faunistycznie obszarów. Obejmował zmeliorowane w połowie lat 80. łąki torfowiskowe częściowo przekształcone w pola orne. W bezpośrednim sąsiedztwie terenu badań znajdowały się: Las Mrowelski (od strony zachodniej), a od północy rzeka Mrowla, która w okolicy Dyndów tworzyła niewielkie rozlewisko. W okolicy wsi Dyndy znajdowały się dwa małe stawy, a po wschodniej stronie drugi do Bratkowic jeden większy staw (około 3 ha) i kilkunastohektarowe zadrzewienia rosły na podmokłym gruncie. Okolice stawów były najbardziej podmokłymi fragmentami transektu, tam też występowały większe fragmenty trzcinowisk i turzycowisk. Przy drodze Trzciana–Bratkowice przecinającej transekt znajduje się kilka zabudowań gospodarczych.

Wiosną 1998 we wszystkich trzech miejscach utrzymywała się wyjątkowo wysoka wilgotność. Obydwie powierzchnie i transekt skontrolowano po 6 razy w okresie od kwietnia do początku lipca 1998. Liczenia

Ryc. 1. Szkic terenu badań z oznaczeniem transektu oraz powierzchni próbnej Mrowla i Przybyszówka

proawdzono zgodnie z zaleceniami Tomiałowicia (1980). Kartowano wszystkie obserwacje stacjonarnych ptaków. Za lęgowy uznano gatunek przynajmniej trzy razy stwierdzony na terytorium. Wykorzystano także wcześniejsze obserwacje prowadzone w latach 1986–1997 dla potrzeb Polskiego Atlasu Ornitologicznego.

Wyniki

Łącznie na trzech badanych powierzchniach gniazdowało w 39–42 gatunki ptaków, z tego najwięcej w *Trzcianie*. Dominowały tu: łożówka, czajka, rokitniczka i cierniówka, a zagęszczenie wynosiło około 22,0 p/10 ha (tab. 3). Na powierzchni *Przybyszówka* stwierdzono 15 gatunków w zagęszczeniu 22,0 p/10 ha. Dominowały pokląskwa i łożówka (tab. 2). Natomiast na powierzchni *Mrowla* lęgło się 8 gatunków, a zagęszczenie wynosiło 10,9 p/10 ha. Zdecydowanie dominowała łożówka (tab. 1).

Dyskusja

Największa liczba gatunków na transekcie w *Trzcianie* jest wynikiem heterogenności siedlisk, które sprzyjają występowaniu dużej liczby gatunków (Czachorowski 1997). W składzie awifauny powierzchni *Przybyszówka* uwidacznia się ekotonalna struktura środowisk (przejście z wilgotnej łąki do pól uprawnych). Liczne są tu zarówno gatunki związane z wilgotnymi łąkami, jak i nieco suchszych terenów. Najuboższą pod względem liczby gatunków oraz zagęszczenia była powierzchnia *Mrowla*. Przyczynę tego można upatrywać w dużej jednorodności otaczających powierzchni siedlisk. Drugim istotnym czynnikiem mogła tu być presja drapieżników. Na powierzchni gnieździło się bowiem 3 pary srok, para uszatki. Regularnie zalatywały błotniaki stawowe oraz norę miała rodzina lisów.

Na powierzchniach *Mrowla* i *Przybyszówka* brak było gatunków wodnych (np. krzyżówka, łyska, trzciniak), które występowały w *Trzcianie* i ptaków zadrzewień (np. kapturka). Najpospolitsze były: łożówka, czajka, pokląskwa. Dominacja łożówki była stwierdzona, np. na tarasie zalewowym Wisły koło Łączan – 6,3 p/10 ha (Kawa 1997), ale w dolinie Narwi na większości powierzchni najliczniejsza była rokitniczka (Lewartowski, Piotrowska 1987) i potrzos. W tarasie zalewowym Warszawy dominowały sroka i cierniówka (Gorzelski *et al.* 1994), w mozaice środowisk polno-łąkowych w Grabownicy Milickiej – skowronek i pliszka żółta (Witkowski *et al.* 1995), a na łąkach Ostaszowskich koło Przemkowa świergotek łąkowy i potrzos (Cieślak *et al.* 1991).

Tab. 1. Liczebność (N), zagęszczenie (p/10 ha) i dominacja (%) ptaków na transekcje Trzciana — 4,5 km, 90 ha (1998)

Gatunek	N	p/10 ha	%
<i>Acrocephalus palustris</i>	36	4,0	18,3
<i>Vanellus vanellus</i>	17	1,8	8,6
<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	13	1,4	6,6
<i>Sylvia communis</i>	12	1,3	6,1
<i>Crex crex</i>	9	1,0	4,5
<i>Saxicola rubetra</i>	8	0,8	4,0
<i>Alauda arvensis</i>	7	0,7	3,5
<i>Emberiza schoeniclus</i>	7	0,7	3,5
<i>Carduelis cannabina</i>	5	0,5	2,5
<i>Locustella fluviatilis</i>	5	0,5	2,5
<i>Anas platyrhynchos</i>	4	0,4	2,0
<i>Carduelis carduelis</i>	4	0,4	2,0
<i>Carduelis chloris</i>	4	0,4	2,0
<i>Fringilla coelebs</i>	4	0,4	2,0
<i>Cuculus canorus</i>	4	0,4	2,0
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	4	0,4	2,0
<i>Locustella naevia</i>	4	0,4	2,0
<i>Motacilla flava</i>	4	0,4	2,0
<i>Saxicola torquata</i>	4	0,4	2,0
<i>Phasianus colchicus</i>	3	0,3	1,5
<i>Fulica atra</i>	3	0,3	1,5
<i>Sylvia atricapilla</i>	3	0,3	1,5
<i>Sylvia borin</i>	3	0,3	1,5
<i>Columba palumbus</i>	3	0,3	1,5
<i>Turdus pilaris</i>	3	0,3	1,5
<i>Perdix perdix</i>	3	0,3	1,5
<i>Anthus pratensis</i>	2	0,2	1,0
<i>Hippolais icterina</i>	2	0,2	1,0
<i>Oriolus oriolus</i>	2	0,2	1,0
<i>Lanius collurio</i>	2	0,2	1,0
<i>Passer domesticus</i>	2	0,2	1,0
<i>Pica pica</i>	2	0,2	1,0
<i>Sturnus vulgaris</i>	1 - 2	0,1 - 0,2	1,0-0,5
<i>Falco tinnunculus</i>	1	0,1	0,5
<i>Turdus merula</i>	1	0,1	0,5
<i>Serinus serinus</i>	1	0,1	0,5
<i>Delichon urbica</i>	1	0,1	0,5
<i>Circus aeruginosus</i>	1	0,1	0,5
<i>Oenanthe oenanthe</i>	1 (?)	0-0,1	0-0,5
<i>Gallinula chloropus</i>	1(?)	0-0,1	0-0,5
<i>Gallinago gallinago</i>	1 (?)	0-0,1	0-0,5
Razem (41 gatunków)	194-198	ok. 22,0	100

Tab. 2. Liczebność (N), zagęszczenie (p/10 ha) i dominacja (%) ptaków na powierzchni Mrowla — 22 ha (1998)

Gatunek	N	p/10 ha	%
<i>Acrocephalus palustris</i>	9	4,1	37,5
<i>Emberiza schoeniclus</i>	4	1,8	16,6
<i>Crex crex</i>	3	1,4	12,5
<i>Pica pica</i>	3	1,4	12,5
<i>Phasianus colchicus</i>	2	0,9	8,3
<i>Sylvia communis</i>	1	0,4	4,2
<i>Falco tinnunculus</i>	1	0,4	4,2
<i>Locustella naevia</i>	1	0,4	4,2
Razem (8 gatunków)	24	10,9	100

Tab. 3. Liczebność (N), zagęszczenie (p/10 ha) i dominacja (%) ptaków na powierzchni Przybyszówka — 25 ha (1998)

Gatunek	N	p/10 ha	%
<i>Saxicola rubetra</i>	12	4,8	21,8
<i>Acrocephalus palustris</i>	11	4,4	20,0
<i>Sylvia communis</i>	6	2,4	10,9
<i>Vanellus vanellus</i>	5	2,0	9,1
<i>Coturnix coturnix</i>	4	1,6	7,3
<i>Emberiza schoeniclus</i>	3	1,2	5,4
<i>Anthus pratensis</i>	2	0,8	3,6
<i>Crex crex</i>	3	1,2	5,4
<i>Phasianus colchicus</i>	2	0,8	3,6
<i>Perdix perdix</i>	2	0,8	3,6
<i>Alauda arvensis</i>	1	0,4	1,8
<i>Motacilla flava</i>	1	0,4	1,8
<i>Carduelis cannabina</i>	1	0,4	1,8
<i>Locustella naevia</i>	1	0,4	1,8
<i>Pica pica</i>	1	0,4	1,8
Razem (15 gatunków)	55	22,0	100,0

Ogólne zagęszczenie zespołu ptaków na badanych terenach koło Rzeszowa należało do średnich i niskich w kraju (cytowana wyżej literatura). Dla porównania na Łączanach wynosiło 47,7 p/10 ha, w dolinie Narwi 32 p/10 ha, a na łąkach Ostaszowskich zagęszczenie wahało się w różnych latach od 12,8 do 23,1 p/10 ha. Takie duże zmiany zagęszczenia w środowisku nizinnych łąk są wynikiem różnic w wilgotności podłoża, bądź też zmianą sposobu ich gospodarowania (Lewartowski, Piotrowska 1987).

Zwraca uwagę liczne występowanie derkacza na badanym terenie. Być może był to jednorazowy wzrost liczebności związany z wysoką wilgotnością łąk wiosną 1998. Jego zagęszczenie, mimo, że liczebność mogła zostać zaniziona ze względu na brak nocnych kontroli, było tu wyższe niż w Kampinoskim Parku Narodowym (Juszczak, Olech 1997).

Ze zwiększeniem wilgotności łąk może mieć też związek duży udział w zgrupowaniu w *Trzcianie* strumieniówki i obecność na wszystkich powierzchniach świerszczaka. Charakterystyczna jest też większa liczebność pokląskwy niż kłaskawki (*Trzciana, Przybyszówka*).

W porównaniu z wyrzykowymi obserwacjami z drugiej połowy lat 80. i lat 90. łąki w *Trzcianie* opuściły rycyk i krwawodziób. Przyczyną ich ustąpienia była melioracja. W tych samych okolicach nie gnieździł się też srokosz – gatunek notowany w poprzednich latach. Na łąkach w *Przybyszówce* po raz pierwszy od początku prowadzenia tam badań (połowa lat 80.) nie pojawił się potrzyszcz. Gatunek ten występował dotychczas regularnie w liczbie 5–6 par. Ortolan przestał pojawiać się w okolicach *Przybyszówki* już z końcem lat 80. Trzy powyższe gatunki wykazują tendencje spadku liczebności w Europie Zachodniej. W Polsce liczebność ortolana wydaje się być stabilna (Kuźniak *et al.* 1997), a określenie statusu potrzyszczka wymaga dalszych badań (Tryjanowski *et al.* 1995).

Podsumowanie

Podczas liczeń prowadzonych na dwóch powierzchniach próbnych i transekcje w okolicach Rzeszowa stwierdzono łącznie gniazdowanie 39–42 gatunków ptaków. Zagęszczenie całego zespołu ptaków było na poszczególnych powierzchniach było podobne lub niższe od notowanych na podobnych środowiskach w kraju. Dominowały: łożówka, pokląskwa i czajka. Małą różnorodność gatunkową i zagęszczenie w *Mrowli* można tłumaczyć najbardziej jednorodnym siedliskiem na tej powierzchni i terenach otaczających, oraz dużą presją drapieżników. Wykryto dużą liczebność derkacza i strumieniówki. Gatunki te należą w Polsce do ustępujących.

Literatura

Cieślak M., Czapulak A., Krogulec J. 1991. Ptaki rezerwatu Stawy Przenkowskie i okolic. Ptaki Śląska 8, 54–100.

Czachorowski S. 1997. Wpływ nieciągłości krajobrazu na liczbę i liczebność gatunków – model symulacyjny. Współczesne kierunki ekologii. Ekologia Behawioralna. Lublin 1997.

Gorzelski W., Bukaciński D., Bukacińska M. 1994. Awifauna lęgowa tarasu zalewowego Wisły w Warszawie i czynniki ją kształtujące. Not. Orn. 35, 1–2: 99–114.

Juszczak K., Olech B. 1997. Liczebność i rozmieszczenie derkacza (*Crex crex*) na terenach otwartych Kampinoskiego Parku Narodowego i jego okolic w latach 1996–1997. Not. Orn. 38, 3: 197–214.

Kawa P. 1997. Ptaki zimujące i lęgowe na Wiśle w Łęczanach. Praca magisterska Zakład Zoologii i Etologii Zwierząt UJ.

Kuźniak S., Dombrowski A., Gołowski A., Tryjanowski P. 1997. Stan i zagrożenia polskiej populacji ortolana (*Emberiza hortulana*) na tle sytuacji gatunku w Europie. Not. Orn. 38, 2: 141 – 150.

Lewartowski Z., Piotrowska M. 1987. Zgrupowania ptaków lęgowych w dolinie Narwi. Acta Orn. 23, 2: 215 – 268.

Tomiałojć L. 1980. Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych. Not. Orn. 21, 1–4: 33–54.

Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN. Warszawa.

Tomiałojć L. 1997. O potrzebie spójnego systemu monitorowania liczebności ptaków lęgowych w Polsce. Not. Orn. 38, 3: 239–254.

Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Dombrowski A. 1995. Stan i zagrożenia populacji potrzyszczka (*Miliaria calandra*) w Polsce. Not. Orn. 36, 3–4: 331–343.

Walaś K., Mielczarek P. (red.). 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski. Biologica Silesiae, Wrocław.

Witkowski J., Orłowska B., Ranoszek E., Stawarczyk T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. Not. Orn. 36, 1–2: 1–74.